

- проблем управління ім. Горшенина. – Режим доступу: <http://www.kipu.com.ua>.
6. Проблема реформування органів місцевого самоврядування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rb.com.ua/ukr/politics/analytics/2006/348.html>.
 7. Стан дотримання прав людини в Україні. Результати соціологічних досліджень [Електронний ресурс] / Український центр економічних і політичних досліджень ім. Олександра Разумкова. – К., 2009. – Режим доступу: <http://www.uceps.org.ua>.
 8. Україна в 2007 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку : монографія / [за заг. ред. Ю.Г. Рубана]. – К. : НІСД, 2007. – 538 с.
 9. Україна в 2008 році: процеси, результати, перспективи. Біла книга державної політики / [за заг. ред. Ю.Г. Рубана]. – К. : НІСД, 2008. – 186 с.
 10. Українське суспільство 1992–2006. Соціологічний моніторинг / [за ред. В. Ворони, М. Шульги]. – К. : Інститут соціології НАН України, 2006. – 578 с.
 11. Український центр економічних і політичних досліджень ім. Олександра Разумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uceps.org.ua/>.
 12. Ukraine and Europe: Outcomes of International Comparative Sociological Survey. – Kyiv, 2007. – 142 p.

УДК 352/354

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ІНСТИТУТУ ПУБЛІЧНОЇ САМОВРЯДНОЇ ВЛАДИ

Лазор О.Д.

доктор наук з державного управління, доцент
Львівський регіональний інститут державного управління НАДУ при Президентіві України

Annotation

The article defines polyaspect approaches to the interpretation of the essence of the concept of "power". The structural and functional conceptual-self-governing public attribute options positions of institutional power on approach are characterized, its content and features are disclosed, the basic components of conceptual category apparatus are defined.

Анотація

У статті з'ясовано багатоаспектність підходів щодо трактування сутності поняття "влада". Охарактеризовано структурно-функціональні та концептуально-атрибутивні параметри публічної самоврядної влади з позицій інституціонального підходу, розкрито її зміст та ознаки, визначено сутність основних складових понятійно-категорійного апарату.

Ключові слова

Місцеве самоврядування, інститут публічної самоврядної влади, теоретико-методологічна основа.

I. Вступ

Проголошення незалежності України створило умови для радикальних демократичних перетворень, консеквентним вираженням яких стало закріплення у ст. 7 Конституції України положення щодо визнання та гарантування місцевого самоврядування як домінанти організації місцевої влади. Такий підхід зумовив принципово нове бачення, порівняно з доконституційним періодом суспільного розвитку, що якнайповніше від-

повідає трактуванню сутності місцевого самоврядування як єдино можливої форми організації публічної влади на місцевому рівні. Водночас інституціональна модель публічної самоврядної влади, загальні риси якої закріплені Конституцією України, потребує подальшого наукового осмислення та пошуку досконалішого варіанта.

Своєчасність дослідження теоретичних і практичних проблем конституційно-правового статусу суб'єктів публічної самоврядної влади зумовлена також трактуванням місцевого самоврядування як комплексного правового інституту, підґрунтям норм якого мають бути науково обґрунтовані теоретико-методологічні засади. Одним із чинників, що стримує розвиток місцевої демократії, є недостатня розробленість інституціонального підходу стосовно тлумачення публічної самоврядної влади як фундаментального інституту, що на сьогодні ще не отримало в науковій літературі та законодавчій практиці відповідного закріплення.

Аналіз літературних фахових джерел з означеної проблематики засвідчив: витоки теоретико-методологічних засад формування інституту публічної самоврядної влади варто шукати у працях вітчизняних та зарубіжних учених кінця XIX – початку XX ст.; процеси трансформації влади ґрунтовно вивчали здебільшого історики, а не правники та фахівці у сфері місцевого самоврядування; тема вивчення організації місцевої

влади зводилась до питань організації місцевих рад та їх виконавчих комітетів, акцентуючи увагу на діяльній підході, і розглядалась переважно в контексті загальних проблем державного права і будівництва; активізація вітчизняних наукових досліджень з позицій інституціонального підходу припадає на кінець 90-х рр. ХХ ст. – початок ХХІ ст.; значна кількість досліджень, за винятком окремих наукових розвідок сучасних науковців

М.О. Баймуратова,
О.В. Батанова, В.А. Григор'єва,
І.В. Дробуша, В.М. Кампо, М.І. Корнієнка,
В.С. Куйбіди, В.Я. Малиновського, тією чи іншою мірою звернені до державної влади, що пояснює реальний стан наукової розробки означеної проблеми та підтверджує відсутність комплексних досліджень інституціоналізації публічної самоврядної влади.

II. Постановка завдання

Метою статті є обґрунтування теоретико-методологічної основи публічної самоврядної влади за використання інституціонального підходу.

III. Результати

Зважаючи на прагнення дослідників пізнати сутність влади ще з давніх-давен, за твердженням науковців [30, с. 109], “майже всі дослідження тією чи іншою мірою звернені до державної влади”, що пояснює реальний стан наукової розробки відповідної проблеми із зазначенням стосовно цього декількох причин:

- за владу точилася і точиться гостра боротьба [9, с. 25];
- виокремлення багатьма теоретиками сутності влади як “окремої сфери її прояву” [30, с. 7], тобто, характеризуючи лише результати її діяльності у тій чи іншій сфері;
- вивчення влади у радянській науковій думці з позицій “управління та соціалістичного самоуправління” [30, с. 8];
- екстраполяція “класового мислення” на радянську науку, стереотип якого прослідковується й у сучасних наукових поглядах, а саме: ототожнення “державної” та “політичної” влади [16, с. 297] як всеохоплювальна форми публічної.

Наслідком тривалого вивчення влади є, за підрахунками спеціалістів, понад 5 тис. понять та категорій, що її характеризують [28, с. 6]. Удаючись до розмірковувань над сутністю поняття “влада”, дослідники трактують її як:

- факт існування найбільшої сили (Л. Дюгі, 1893 р.) [6, с. 20];
- узагальнена здатність забезпечувати виконання єднальних зобов'язань елементами системи колективної організації, коли зобов'язання легітимізовані стосовно колективних цілей (Т. Парсонс, 1967 р.) [36, с. 308];

- необхідний елемент юридичного феномену (Ж. Карбон'є, 1986 р.) [7, с. 36];
- властивість суб'єкта, яка розкриває потенційну його можливість, тобто “ймовірність того, що суб'єкт у процесі соціальної взаємодії буде в змозі здійснити власну волю всупереч опору” (М. Вебер, 1990 р.) [26, с. 56];
- комплексне соціальне явище (Г.В. Чапала, 2006 р.) [30, с. 6];
- “необхідний та конститутивний елемент оптимальної організації життя людей” на відповідній території (Г.В. Чапала, 2006 р.) [30, с. 6];
- один із суб'єктів “управління суспільними справами” суспільно-правовими відносинами (Г.В. Чапала, 2006 р.) [30, с. 6].

У цьому невеликому огляді, а також за результатами проведеного дослідження автора [10], спостерігаємо багатоаспектність підходів науковців до трактування сутності поняття “влада”, які взаємодоповнюють чи одне одного, характеризують її як:

- суб'єкта, що владарює і здатний спрямовувати, формувати та регулювати волю і поведінку підвладних [26, с. 56];
- відносини, що базуються на залежності однієї зі сторін від владної волі та мають своїм результатом вплив на волю підвладного внаслідок його підпорядкованого, залежного асиметричного становища [8, с. 16; 36, с. 308];
- функцію колективу з інтеграції своїх членів задля налагодження спільної діяльності [29, с. 88];
- вид суспільної діяльності [19, с. 17].

Незважаючи на те, що проблеми влади, за твердженням В.Є. Чиркіна [33, с. 7], актуалізуються та широко обговорюються, сутність поняття “влада” різниться дотепер, що зумовлює, відповідно, невизначеність різновидів публічної влади. Широкий спектр прояву влади як багатоаспектного явища обумовлює пошук її сутності у площині призначення (місії), відтак, насамперед, постає трактування її (влади) “соціальної цінності, що вимагає з'ясування окремих ознак, які послідовно втілюються у кожному окремому виді публічної влади” [30, с. 22–23].

Проблематика поняття “публічної самоврядної влади” полягає у тому, що чинне законодавство України не використовує ані його, ані термінів “муніципалітет” та споріднених з ним “муніципальна влада”, “муніципальна служба”, хоча на практиці спектр їх використання дедалі ширшає, доповнюючи цей перелік новими термінами та категоріями. Узагальнене визначення публічної влади наводить М. Теплюк “як безпосередньо суспільної влади, яку здійснюють в інтересах підвладних органи чи організації, які уособлюють суспільну владу, уповноважені останніми на реалізацію соціального управ-

ління” [28, с. 9]. На нашу думку, в цьому твердженні некоректно визначено суб’єкта, який уповноважує саме органи та організації здійснювати управління, а також інші моменти, зокрема, які питання вирішуються, в чітких інтересах, хто несе відповідальність. Продуктивнішою вважаємо позицію В.Ф. Погорілка, який, розкриваючи сутність поняття “публічної влади” [35, с. 196] як суспільно-політичної влади, зазначає, що це:

- влада народу як безпосереднє народо-владдя, безпосередня демократія (вибори, референдуми тощо);
- державна влада – законодавча, виконавча, судова;
- місцеве самоврядування – місцева публічна влада, що здійснюється, зокрема, територіальними громадами, представницькими органами місцевого самоврядування (радами), виконавчими органами рад, сільськими, селищними і міськими головами тощо.

Відповідно до ст. 5 Конституції України, “народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування”, але в цій нормі, як і надалі в конституційних положеннях, не зазначено, до якої саме влади (представницької, муніципальної, самоврядної, локальної чи іншої) належать органи місцевого самоврядування, що засвідчує некоректність викладеної правової норми – точність формулювання якої сприятиме ефективнішому здійсненню місцевого самоврядування на практиці, що потребує відповідного закріплення в Конституції поряд із поняттям “державна влада” нового поняття – “самоврядна влада”. Класифікуючи владу за різними критеріями, Ю.С. Шемшученко уніфікує її за суб’єктами: державна, партійна, громадських організацій, трудових колективів, ЗМІ, народна тощо. Такий поділ підтверджує думку, що влада територіальної громади, яка реалізується безпосередньо чи опосередковано через сформовані нею інституції, може визначатись як “самоврядна влада” та як частина цілого – влади народу (влада народна). Солідаризуючи, інший науковець В.Є. Чиркин [32, с. 421] вказує, що специфічне становище місцевого самоврядування в політичній системі дає змогу характеризувати його як самостійну (поряд з державною владою) форму публічної влади – публічну владу територіальної громади. В.А. Григор’єв публічну самоврядну (муніципальну) владу в Україні вивчав як невід’ємну частину публічної влади в державі та водночас як самостійний рівень такої влади [5, с. 4].

Природу публічної самоврядної влади науковці трактують по-різному [10], що зумовило формування двох взаємопротилежних підходів, де представники одного безза-

перечно стверджують, що це різновид державної влади, а інші – наполягають на публічній владі територіальних громад. Кожен із цих підходів, маючи раціональне зерно, вказує на те, якими аргументами у цій частині керується автор: співвідношення власних і делегованих повноважень у бік збільшення останніх; контроль за органами місцевого самоврядування за “всім і вся”; втручання органів державної влади в їх діяльність; пасивність територіальної громади у вирішенні справ місцевого значення вказують на державну природу походження влади місцевого самоврядування, натомість формування органів місцевого самоврядування, хоча сама виборча система потребує змін; обрання посадових осіб територіальних громад; природа питань місцевого значення та їх можливості вирішення – на владу територіальних громад.

Зазначені два концептуально протилежні підходи зрівноважує інший – компромісний варіант, запропонований третьою групою дослідників, визнаючи подвійну природу влади (дуалістичність) місцевого самоврядування. Аналізуючи представлені твердження, заперечуючи чи погоджуючись із ними, на нашу думку, потрібно враховувати рівень розвитку демократії у тій чи іншій державі через призму історії, а також і те, що саме стоїть за тим чи іншим твердженням: бачення дієздатної територіальної громади у перспективі, реальний стан цієї громади чи лише порівняльний аспект, урешті на кожне з них накладається і стереотип мислення автора.

З’ясовуючи теоретико-методологічне підґрунтя публічної самоврядної влади, є потреба визначити її ознаки, де спільними для цих форм публічної влади – державної та самоврядної – є: виконання суспільних функцій, інституційне забезпечення публічної влади, легітимність, загальність, обов’язковість виконання владних рішень, безперервність, функціонування у правових формах. Разом із цим публічна самоврядна влада має і свої, відмінні від державної влади, особливості:

- джерелом влади є народ, а первинним носієм – територіальна громада;
- поширюється на території адміністративно-територіальної одиниці;
- владні інституції діють від імені територіальної громади;
- вирішує питання місцевого значення;
- наявність комунальної власності, місцевого бюджету;
- тісніші зв’язки з населенням.

Досліджуючи становлення самоврядної (муніципальної) влади в Україні, В.А. Григор’єв виокремив такі її основні ознаки й особливості:

Держава та регіони

- структурування в системі публічної влади у формі публічної самоврядної влади відбувається в процесі усвідомлення державою наявності інших, недержавних інтересів – інтересів локального характеру, що не збігаються з державними, але й не суперечать їм;
- наявність більшої частки демократизму, ніж у влади державної, оскільки її первинним суб'єктом є територіальні громади, які складаються із жителів певних територій, і це конституюється з основною метою – вирішувати питання місцевого значення;
- підзаконність, бо легітимується, легалізується й регламентується публічною державною владою;
- системність, оскільки виникає й функціонує на локальному рівні в процесі самоорганізації населення в умовах позитивного протекціонізму з боку держави, виступаючи у вигляді “системи (підсистеми) у рамках макросистеми”;
- функціонування у сфері місцевого самоврядування, наявність суб'єктно-об'єктного складу і структурної організації, представленої безпосередньо територіальними громадами, органами, що вони створюють, або органами, що діють опосередковано, від їх імені;
- її існування має історичне підтвердження, обґрунтоване об'єктивною зацікавленістю груп людей, людських колективів, об'єднаних за територіальною ознакою, вирішувати спільно й під свою відповідальність важливі питання і проблеми їх спільного проживання. Виступає як найважливіша складова загальнолюдської культури, є одним із значних досягнень людської цивілізації;
- основою її генезису є локальний інтерес, що реалізується як вид загальносоціального інтересу в державно організованому суспільстві за допомогою місцевого самоврядування, забезпечуючи становлення й реалізацію широкого спектра соціально-, національно-, професійно-, територіально-групових, колективних інтересів;
- процеси її становлення й позитивного розвитку викликають і посилюють децентралізацію й деконцентрацію державної влади, що ще більш “олюднює”, “гуманізує” саму публічну владу, робить її більш наближеною до громадян держави;
- її реалізація в повсякденному житті значно розширює сферу свободи індивіда, “апріорно” розширяючи на рівні локальної демократії сферу (насамперед, потенційну) його соціальної дії, формуючи суттєвий сегмент його соціальної взає-

модії, у результаті якої здійснюються колективні права особистості [5, с. 11].

За В.Я. Малиновським [15, с. 314], “муніципальна влада”, що є специфічним соціально-політичним явищем – самостійною формою народовладдя, характеризується інституційним відокремленням, територіальністю, функціонально спрямованістю на вирішення питань місцевого значення, демократичністю, різноманітністю організаційних форм, виборністю та відповідальністю, відповідністю повноважень матеріально-фінансовим ресурсам адміністративно-територіальних одиниць.

З огляду на необхідність чіткої детермінації публічної влади та її підсистем, П.М. Любченко пропонує використовувати такі ознаки влади, як: інституціоналізованість, зовнішня репрезентативність стосовно усієї соціально-територіальної спільності, відкрите (публічне) й безпосереднє здійснення повноважень її суб'єктами та наявність ресурсів для реалізації владних повноважень [14, с. 39]. Виявлення внутрішніх елементів структури влади сприяє повнішому розкриттю її сутності. Серед них дослідники називають суб'єкт та об'єкт влади, форми, методи та способи діяльності [31, с. 73], додаючи волю та силу [27, с. 30], інші елементи.

У частині визначення *суб'єкта реалізації публічної самоврядної влади* з'ясовано певні підходи. Так, один із основоположників конституціоналістів В.Ф. Погорілко [17, с. 5], категорично визначаючи належність муніципального права до публічного, оскільки воно “стосується, насамперед, і головним чином самостійного інституту публічної влади – безпосередньої і представницької місцевої (локальної) влади (демократії)”, розуміє під цим владу народу в особі територіальної громади та обраних нею органів влади. Аналізуючи викладене вище щодо самоврядної влади, можна зробити висновок, що самоврядна влада – це влада, що реалізується територіальною громадою та обраними нею органами – радами в особі представників, якими є лише депутати. Отже, аналізуючи далі, можна зробити висновок, що посадові особи органів місцевого самоврядування до влади не належать (оскільки вони не обираються, а в усіх твердженнях наголошується саме на обранні цих посадових осіб), що, вважаємо, невірно. У цьому самому контексті посадові особи територіальних громад – це теж не “обрані органи”, а лише ті, що керують відповідними органами місцевого самоврядування. З іншого боку, відповідно до цього судження, органи самоорганізації теж до органів влади не належать, хоча б із тих причин, що обираються незначною частиною територіальної громади. Проте, згадуючи сучасне виборче зако-

нодавство щодо обрання посадових осіб чи депутатів – усі вони обираються за принципом “відносною більшістю”, що теж потребує незначної кількості голосів виборців. За Ю.С. Шемшученком, “влада завжди передбачає взаємодію її агентів, що ґрунтується на підлеглості одного іншому. Якщо така підлеглість відсутня, тоді немає і влади” [34, с. 489]. Важко погодитись із таким висновком, навіть беручи до уваги те, що всі елементи структури влади властиві, наприклад, органу самоорганізації населення, зокрема, такі як: суб’єкт, наділений правом розпорядження, має особливий об’єкт впливу – мешканців, які його створили; правові умови взаємодії, передбачені статутом органу самоорганізації населення; його діяльність, з метою якої він створений, – натомість, він все-таки є радше органом, що здійснює управлінські функції, ніж органом влади.

Характеризуючи публічну самоврядну владу за способом взаємодії суб’єкта та об’єкта, Г.В. Чапала [30, с. 15] застерігає, що зважаючи на соціальну зорієнтованість управління, необхідно враховувати умовність вживання терміна “об’єкт” влади, оскільки спрямованість управлінського впливу зумовлює його трактування як суб’єкт-суб’єктних відносин, а не як суб’єкт-об’єктних, або навіть об’єкт-об’єктних відносин. Тому суб’єктами управління є територіальна громада, представницькі та виконавчі органи, посадові особи місцевого самоврядування, які задля свого розвитку мають ефективно взаємодіяти завдяки управлінській діяльності (суспільні відносини, що складаються між елементами системи). Вказані суб’єкти є водночас і об’єктом управління, оскільки акти посадових осіб та органів місцевого самоврядування, відповідно до п. 1 ст. 73 Закону України “Про місцеве самоврядування в Україні”, прийняті в межах наданих їм повноважень, є обов’язковими до виконання всіма органами влади, об’єднаннями громадян, підприємствами, організаціями, установами, посадовими особами, а також громадянами, які постійно або тимчасово проживають на відповідній території. Ще грецький історик Прокопій писав, що “слов’янами й антами не править один муж, а здавна вони живуть громадським правлінням і всі справи, добрі чи лихі, вирішують спільно” [20, с. 77]. Утім, на сьогодні, система самоврядування в малих населених пунктах, зокрема в малих і монофункціональних містах України, вочевидь не функціонує, – це питання детальніше досліджено в публікаціях [12; 13]. На думку О.В. Батанова [1, с. 243], “сутність муніципальної влади ховається в активності жителів – членів територіальних громад”, що потребує якісної правової основи щодо її організації та функціонування.

Специфічними для владних відносин є те, що предметом є дії підвладного суб’єкта і, відповідно, інші суспільні відносини за його участю, на регулювання поведінки якого спрямований організаційний вплив влади [30, с. 15]. Така цілеспрямована дія суб’єкта влади на об’єкт влади є управлінням – за собою вираження, процесом реалізації влади, тоді як вона (влада), джерело управління, без якого неможливо здійснювати владу, а без неї, у свою чергу, – управління. “Саме у взаємодії суб’єктів місцевого самоврядування між собою в процесі вирішення питань місцевого значення проявляється та реалізується сутність, невід’ємні, детермінаційні, іманентні властивості муніципальної влади” [1, с. 242]. Отже, об’єктом впливу місцевої самоврядної влади є “суттєва частина публічних справ” [23], яка складається із комплексних питань місцевого значення локально-територіального рівня, що виникають у процесі функціонування відповідної територіальної громади та пов’язані з реалізацією інтересів її членів. Вважаємо, що з метою уникнення негативних моментів в управлінській діяльності між елементами системи місцевого самоврядування необхідно дотримуватись таких умов:

- визначити мету, цілі та завдання управління, критерії його ефективності;
- володіти інформацією про реальний стан об’єкта, а також розробити стратегічний план розвитку територіальної громади;
- суб’єкт управління в межах, на підставі та у спосіб, передбачений чинним законодавством, має вибирати оптимальні управлінські рішення, враховуючи принципи варіантності, пріоритетності, узгодженості інтересів тощо, а також внутрішні та зовнішні чинники, що впливають на об’єкт;
- суб’єкт управління для здійснення своїх повноважень та компетенцій повинен мати ресурси: фінансові, матеріальні, трудові, інформаційні тощо;
- територіальна громада як система має динамічно розвиватися, тобто відчувати управлінський вплив з боку іншого суб’єкта в особі органів місцевого самоврядування для досягнення певної мети, позитивного результату. Якщо цей вплив є низхідним, тобто управлінський вплив спрямований тільки на підтримку функціонування об’єкта, то його доцільно визначати як регулювання, а не як управління;
- управління має здійснюватися відкрито, цілеспрямовано та безперервно.

Загалом, виокремлюють два елементи процесу взаємодії між суб’єктами управління, що спричиняють успіх, а саме: ефективні суб’єкт-суб’єктні взаємозв’язки та здатність

елементів системи самоврядування адекватно реагувати на ті чи інші прояви впливів. Зрозуміло, що ефективність управління знижується, якщо є істотні недоліки у взаємозв'язках або ж у здатності елементів цієї системи відповідно реагувати. Г.В. Чапала [30, с. 15] зауважує, що учасники владних відносин мають бути свідомими та вольовими, і тільки тоді може йтися про їх соціальну відповідальність, оскільки ці якості не можуть бути відокремленими від їх носіїв, тобто представників владних структур, хоча, на переконання автора, можливі випадки відсутності цих якостей.

Реформуючи управлінську систему, потрібно провести не лише законодавчі зміни, але підготувати також основу для трансформації інституцій місцевого самоврядування і механізмів їх діяльності. Необхідно, формуючи оптимальну структуру органів управління, не лише чітко визначити їх повноваження, які б не належали іншим органам влади, а й процедуру притягнення до відповідальності за їх невиконання. Проте, жодна реформа не може бути успішно проведена, якщо:

- низький рівень участі громадян у процесі прийняття рішень органами влади;
- відсутня взаємодія всіх суб'єктів територіальної громади, узгодженість позицій між органами влади у вирішенні проблем;
- існують правові колізії у сфері розподілу повноважень між різними органами влади;
- економічний механізм не відповідає новим умовам господарювання та ринкової економіки.

З усіх видів влади за суб'єктами та способом впливу, взаємодії суб'єкта та об'єкта найвпливовішою на рівні територіальної громади має бути самоврядна влада, уповноважена територіальною громадою та сформована відповідно до вимог чинного законодавства.

Дослідники, класифікуючи владу за *функціями*, виокремлюють судову, виконавчу та законодавчу, говорячи про "гілки влади", які закріплені в Конституції України щодо державної влади, а не самоврядної, суб'єкти якої теж здійснюють різні функції: представницькі, нормотворчі, виконавчі, розпорядчі тощо, але за Хартією – в інтересах місцевого населення. Зазначимо, що філософська наука визначає "функцію" як спосіб використання речі або елемента системи, що спрямований на досягнення певного ефекту, в соціології – роль, яку виконує певний соціальний інститут щодо суспільства. Відповідно, поняття функції має декілька трактувань, зокрема, це:

- службова роль одного з елементів соціальної системи щодо іншого елемента чи до системи загалом;
- зв'язок між змінними величинами;
- залежність у межах цієї системи, за якої зміни в одній частині зумовлені змінами в іншій;
- засоби досягнення мети, які базуються на доцільних якостях системи.

Залежно від того, який аспект розглядається: сутність, цілі, етапи та види діяльності – вкладається відмінний зміст у сутність цього поняття. Оскільки місцеве самоврядування – це право та обов'язок місцевих органів влади регулювати та вести публічні (суспільні) справи під свою особисту відповідальність і в інтересах місцевого населення, то функції характеризують суть впливу представницьких органів місцевого самоврядування на суспільні відносини. Тому вони (функції) мають бути об'єктивними, зумовленими потребами життя суспільства. У науковій літературі відсутня однаковість щодо визначення поняття "функції органів місцевого самоврядування": як "основні напрями їх діяльності, що виражають роль і соціальне призначення цих органів у державі та суспільстві" трактують їх Г.В. Барабашев і К.Ф. Шеремет; основні напрями їх діяльності і сторони соціально-політичного призначення – А.І. Лук'янов; напрями й види їх діяльності, а сторони – форми діяльності – В.Ф. Погорілко; основні, тобто найзагальніші і постійні напрями та види їх муніципальної діяльності, які виражають волю та інтереси відповідних територіальних громад та забезпечують вирішення питань, коло яких визначено законодавством, за оптимального поєднання інтересів певної території з інтересами загальнодержавними – І.В. Дробуш. Тобто реальною фізичною умовою самозбереження та саморозвитку муніципальної влади, за О.В. Батановим [1, с. 249–250], є виконання тієї функції, заради якої система місцевого самоврядування створена відповідно до чинного законодавства – вирішення питань місцевого значення, що "як субстрат конституювання територіальної громади є основним об'єктом муніципальної влади, який зумовлює її унікальне функціонально-цільове соціальне призначення та детермінує систему функцій цього виду публічної влади", які:

- охоплюють основні аспекти соціальної спрямованості муніципальної влади та призначення щодо вирішення завдань, що належать до кола питань місцевого значення;
- відображають недержавну природу муніципальної влади (хоча певною мірою суб'єкти місцевого самоврядування беруть участь у реалізації функцій державної влади);

- дають відповідь на питання, чим має займатися місцеве самоврядування, та розкривають матеріальний зміст публічно-владної діяльності суб'єктів його системи;
- характеризують способи, засоби, методи, за допомогою яких забезпечується реалізація публічно-владних прерогатив місцевого самоврядування.

Саме елементи системи місцевого самоврядування, які є різномірними за природою та походженням, формуючи у взаємодії механізм здійснення самоврядної влади, реалізують функції місцевого самоврядування. Відповідно, основним об'єктом муніципальної влади як системи є вирішення питань, що становлять "інтерес для жителів – членів територіального колективу", тобто умовою самозбереження та самовдосконалення має бути не просто задоволення інтересів за принципом "гроші вранці – ввечері стільці", а робота самоврядної влади на випередження, спрямована на створення умов для саморозвитку кожної особистості, мешканців громади.

За часом здійснення, точніше за *тривалістю впливу влади*, Ю.С. Шемшученко виокремлює владу постійну та тимчасову [34, с. 490]. Порівнюючи із самоврядною владою, теж можна трактувати тривалість впливу її органів місцевого самоврядування як постійну та тимчасову. Проте щодо місцевих рад, на думку В. Борденюка [2, с. 20], вони не є постійно діючими органами, здатними оперативно здійснювати функції управління. Справа не так у зайнятості місцевих депутатів за місцем основної роботи чи у відсутності у багатьох із них професійних навичок управлінської діяльності, хоча і в цьому є сенс, як у тому, що форми і методи роботи місцевих рад як колегіальних, представницьких органів мало придатні для оперативного вирішення багатьох питань місцевого значення. На думку автора, навіть зростання кількісного складу таких інституцій в Україні не впливає позитивно на якість роботи ради.

Відповідно до ст. 2 Закону України "Про службу в органах місцевого самоврядування", посадові особи місцевого самоврядування, здійснюючи організаційно-розпорядчі та консультативно-дорадчі функції, реалізують свої професійні навички управлінської діяльності. Виконавчі органи сільської, селищної міської рад (низового рівня), як постійно діючі органи ради, намагаються оперативно реалізовувати управлінські функції, виражаючи волю територіальної громади та утверджуючи свою місію призначення їх відповідною місцевою радою.

Що стосується органів місцевого самоврядування проміжного рівня, то районні та обласні ради, які представляють спільні ін-

тереси територіальних громад сіл, селищ і міст, відповідно до Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні", утворюють лише виконавчий апарат, що забезпечує здійснення радою повноважень. Водночас можна не погодитись із твердженням В. Борденюка, оскільки виконавчий апарат як постійно діючий орган відповідної ради, згідно із ст. 58 Закону "Про місцеве самоврядування в Україні", "здійснюючи організаційне, правове, інформаційне, аналітичне, матеріально-технічне забезпечення діяльності ради та її органів, депутатів, сприяє здійсненню взаємодії та зв'язків із територіальними громадами, місцевими органами виконавчої влади, органами та посадовими особами місцевого самоврядування" [22]. Голови рад та їх заступники, працівники виконавчого апарату, відповідно до ст. 14 Закону України "Про службу в органах місцевого самоврядування в Україні", належать до посадових осіб місцевого самоврядування.

Питання, які вирішуються радами на їх засіданнях, відображені у формі прийняття нормативних та інших актів. Рішення виконавчого комітету ради з питань, які належать до власної компетенції виконавчих органів ради, можуть бути скасовані відповідною радою (п. 9 ч. 2 ст. 59) [22], що засвідчує важливість ради, як суб'єкта, від якого залежить остаточний результат щодо вирішення певних питань, рівень підлеглості, способів взаємодії ради та виконавчих структур. Тобто це підтверджує, що місцеві ради загалом реалізують управлінські функції, але наявність власних виконавчих органів у районних та обласних радах сприяла б ефективнішому виконанню ними повноважень, що належать до їх компетенції, і водночас їх утворення є однією з вимог ратифікованої Україною Європейської Хартії місцевого самоврядування. До того ж, їх утворення/ліквідація впродовж усього періоду становлення сучасної системи місцевого самоврядування в Україні тісно пов'язано із перерозподілом повноважень органів державної влади, які є на субнаціональному рівні, ревізією делегованих повноважень.

За *територією здійснення* [34, с. 490] розрізняють владу загальнодержавну, регіональну та місцеву. На нашу думку, точніше розрізнити ці види влади за рівнями впливу органів влади на відповідній території, тобто рівнями територіального впливу, результатом чого є певні прояви з боку влади та громади, виражені у діяннях чи бездіяльності цих суб'єктів. У процесі розвитку сучасного суспільства, враховуючи євроінтеграційні та глобалізаційні процеси, інформаційні технології, формування та розпад політико-правових інституцій, постійно проявляються збурювальні впливи цілого ряду чин-

ників, зокрема правових, соціально-економічних, екологічних тощо. Так, прояви правових чинників спостерігаються в соціумі ще задовго до набуття чинності відповідних нормативно-правових актів, оскільки відбуваються різні науково-практичні заходи, політичні дебати та обговорення, дослідження. Ці впливи виявляються не тільки впродовж процесу підготовки та прийняття рішення, а й після нього, оскільки аналізуються проблемні питання, що виникли, ризики та переваги при запровадженні цих нормативно-правових актів у практику. Відтак виникає ще одна група проблем, яка пов'язана з їх адаптацією, а також з часом напрацювання нових змін з метою оптимізації функціонування відповідної сфери, органу чи особи. Відповідно, впливи нормативно-правових актів на систему місцевого самоврядування, зокрема, на окремі її елементи, є відмінними за типом (радикальні та коригувальні), часом та силою, іншими потенційними критеріями.

Стосовно регіональної влади, тобто регіонального рівня її територіального впливу, усвідомлюємо необхідність кореляції її з відповідними організаційними структурами. Проте у чинному законодавстві України у сфері місцевого самоврядування такої влади (регіональної), як і регіонального рівня, не виокремлено. Заміна цього поняття на "обласну", вносить нечіткість щодо районного рівня. Водночас прийняття Концепції державної регіональної політики (2001 р.), на нашу думку, посилює цей дисбаланс, чого можна було б уникнути шляхом прийняття відповідного закону щодо регіонального рівня самоврядування за прикладом зарубіжних держав та відповідно до європейських стандартів. Такий крок знівельював би нечіткість щодо того, що є цілим та частиною – регіональний рівень є частиною місцевої самоврядної влади, місцевого самоврядування чи навпаки – місцеве самоврядування – це частина вищого, регіонального рівня.

Розвиваючи теоретико-методологічну основу інституту публічної самоврядної влади, вважаємо за необхідне акцентувати увагу на символіці як її атрибуті. У статті 22 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" зазначено, що "Територіальні громади сіл, селищ, міст можуть мати власну символіку (герби, прапори тощо)... З урахуванням пропозицій органів місцевого самоврядування сіл, селищ, міст районними та обласними радами може бути затверджена символіка району, області". Відповідно, ця норма Закону є рекомендаційною, відтак не обов'язковою до виконання. На наше глибоке переконання, саме ця символіка територіальної громади має сповна використовуватись обраними органами само-

врядної влади, оскільки саме вона і "відображає їх історичні, культурні, соціально-економічні та інші місцеві особливості й традиції", як зазначено у ст. 22 цього Закону. На всіх офіційних документах органів місцевого самоврядування має бути герб територіальної громади, а не загальнонаціональний тризуб як атрибут публічної державної влади, що можна вважати недопустимим, оскільки ототожнює державну та самоврядну владу в очах громадян, і ця символіка залишається просто як історична пам'ятка. До того ж, ці символи, що є іманентними ознаками самоврядної влади, вирізняючи її від державної, разом із цим ідентифікують її з-поміж інших органів самоврядної влади як у межах району, області чи держави, так і поза ними, символізуючи водночас територіальну та юридичну незалежність. У цій частині вартими уваги є певні напрацювання в проекті Статуту територіальної громади м. Львів, підготовленого робочою групою, де у п. 3 ст. 6 зазначено, що "міський голова, міська рада та її виконавчі органи мають свої бланки із зображенням герба міста і своїм найменуванням", хоча, на нашу думку, слово "свої" потрібно замінити на "відповідні". У пункті 2 цієї статті передбачено також "використання місцевої символіки з комерційною метою (у назвах підприємств, товарних знаках, назвах продукції тощо)", що допускається лише "за наявності дозволу на використання місцевої символіки та за умови сплати збору у встановленому порядку" [24]. Витоки використання цієї символіки мають свою історію, не заглиблюючись у яку, зазначимо: Львівська міська рада народних депутатів 15.06.1967 р. прийняла рішення "Про Герб м. Львова". Однак, було допущено ряд неточностей у зображенні геральдичних фігур і колористиці герба. Відповідно Львівська міська рада народних депутатів на другій сесії 21-го скликання прийняла рішення [21], в якому скасувала попереднє рішення Львівської міської ради депутатів трудящих (одинадцятого скликання) та затвердила "Герб і Великий Герб Львова, ескіз хоругви Львівської міської ради народних депутатів", їх описи, а також доручила "Президії міської Ради, виконавчому комітету міської Ради народних депутатів розробити і виготовити бланки документації Ради і її виконкому, президії Ради у єдиному фірмовому стилі; виконавчому комітету міської Ради народних депутатів до 01.11.1990 р. забезпечити встановлення Великого Герба Львова у приміщеннях сесійного залу міської Ради, на фасадах будинків міської Ради, головпоштамті, вокзалах залізничному й автобусному, аеропорту".

Відповідно до п. 3 ст. 22 Закону "Зміст, опис та порядок використання символіки

територіальних громад сіл, селищ, міст, районів і областей визначаються відповідною радою згідно із законом”, але яким не зрозуміло, оскільки в зазначеному Законі це питання не регулюється, хіба вважати це як “інші питання”, які ради можуть вирішувати. Водночас у територіальних громадах приймаються статути, де є окремий розділ щодо символіки і норм, які регулюють процес її використання, але статут – це не закон. На думку автора, необхідно уточнити цю норму Закону України “Про місцеве самоврядування в Україні” в такій формі: “Порядок заснування, використання та внесення змін у символіку визначається Положенням про зміст, опис і порядок використання символіки територіальної громади, що затверджується відповідною радою”, як і зазначено у більшості діючих статутів.

Ще одним атрибутом самоврядної влади є печатка, про яку в п. 4 ст. 26 згаданого проекту Статуту територіальної громади міста Львова сказано, що “міська рада є юридичною особою, має власну печатку...”, що, вважаємо, потребує певного роз’яснення, оскільки це символіка територіальної громади і саме вона, обираючи органи місцевого самоврядування та уповноважуючи їх вирішувати питання місцевого значення, уможливує використання ними відповідної атрибутики. Як приклад, розглянемо досвід із зарубіжної практики. У параграфі 6 “Герб, прапор, печатка” Положення про общини землі Баден-Вюртемберг зазначено, що “общини мають право на наявні герби і прапори. Органи правового нагляду можуть за заявою общини присвоїти їй право на новий герб і прапор. Общини мають свою печатку. Общини, які мають свій герб, мають печатку із цим гербом. У решти общин на печатці малий герб землі та назва общини, розміщена навколо герба” [18]. Таке уточнення, на думку автора, скасовує питання щодо власності символіки, її зміни, опису та частково контролю, а також акцентує увагу на юридичному статусі відповідних общин, які не лише задекларовані як суб’єкти місцевого самоврядування, а й наділені правами юридичної особи публічного права, що властиво для країн романо-германської моделі. У діючих українських статутах і положеннях до них недостатньо повно визначено питання використання символіки територіальних громад, що підтверджує викладена у ст. 65 згаданого проекту Статуту норма: “Організаційно-правова самостійність територіальної громади міста гарантується... *правом мати* (курсив наш – О.Л.) власну символіку (герб, прапор тощо), яка відображає їх історичні, культурні, соціально-економічні та інші місцеві особливості і традиції”, що потребує доопрацювання саме в частині опису та її використання. На наше переконання,

все це є компонентами складного процесу формування самоусвідомлення “малої Вітчизни” у мешканців територіальної громади, їх ідентифікації з простором і, відповідно, важливою умовою формування дієздатних територіальних громад не лише в економічній площині.

У наукових публікаціях поряд із “самоврядною” владою зустрічаються інші її характеристики: “самодіяльна”, “суспільна”, “муніципальна”, “місцева”, “локальна”, “регіональна”, “міська”, за назвою яких можна визначити територію її юрисдикції, що вже зазначалось вище, та частково принципи організації. Один із засновників “суспільного права” В.М. Лешков у своїй фундаментальній праці “Російський народ та держава” (1858 р.) обґрунтовував, що засади самоврядування та самодіяльності – наріжний камінь історії руського народу. В еволюційному розрізі досліджуваних джерел термін “самодіяльність” використовували також І.П. Бутко, М.І. Корнієнко, Г.В. Стоянов (1974 р.), характеризуючи ради в містах і органи громадської самодіяльності. Згодом, у 1988 р. у світ вийшла книга “Органи суспільної самодіяльності як форма соціалістичної демократії” на основі досвіду СРСР та НДР. Довідкові тлумачні видання того часу трактують “самодіяльність” як особистий почин, творча ініціатива у будь-якій справі, активна самостійна діяльність [25, с. 34]. Проте, на думку автора, це твердження стосується здебільшого стану окремого індивіда або органу, а тому, звертаючись до іншого, спорідненого слова – “самодіяльний”, оскільки: 1) ґрунтується на активних самостійних діях (переважно про організацію, орган тощо); діє за власним бажанням, за особистою ініціативою; здійснюється за *почином мас* (курсив наш – О.Л.); 2) займається будь-якою діяльністю, що дає заробіток; той, хто має самостійний заробіток – бачимо, що цей активний стан стосується також і групи (колективу) людей, відтак, екстраполюючи на сучасну територіальну громаду, вважаємо, цей вираз адекватним бажаному її стану, який мав би бути реальним у процесі становлення їх самодостатності. За науковою інформацією Вісника АН УРСР [3, с. 18], у матеріалах зарубіжної статистики все населення на той час поділялося на дві категорії: економічно активне (самодіяльне) і неактивне (несамодіяльне). “Припасовуючи” теоретично це поняття до сучасного стану територіальних громад в Україні, майже 80–90% яких фінансово не дієздатні, а також, зважаючи на низький рівень активності громадян [11, с. 42–43], стверджуємо, що самодіяльність, на жаль, не є домінантною серед ознак сучасних українських територіальних громад і видає на сьогодні бажаний їх стан за дійсний.

Новий імпульс, отримало це поняття, починаючи з 2001 р., що пов'язано із випуском російського видання "Абетка самодіяльності: соціальні, історичні і правові сторінки", яке підготували В.І. Бистренко, І.В. Мерсіянова та Г.Н. Москаленко у співпраці з недержавним сектором. У цьому виданні розкрито інформаційно-методичний аспект місцевого та територіального самоврядування, сутність адміністративно-територіальних і муніципальних утворень, їх взаємозв'язки, статуту суб'єктів Російської Федерації, територіальні органи влади. Серед вітчизняних науковців місце і роль суспільної самодіяльності населення у гарантуванні місцевого самоврядування досліджував І.О. Дробот (2006 р.). Саме на застосуванні принципу самодіяльності, аналізуючи його поряд з іншими: самодостатності, самобутності, самостійності – наголошує В.В. Мамонова (2007 р.) при побудові інтерактивної моделі бюджетного механізму. Обмежене використання цього поняття в наукових джерелах мабуть зумовлюється пасивністю та байдужістю населення у повсякденному житті, що стає чи не традиційною ознакою нашого суспільства в усіх його проявах, залишаючи трактування "самодіяльності" як "художньої творчості осіб, які не є професіоналами" [25, с. 35].

Саме "суспільна" форма публічної влади, за оцінкою радянських дослідників [4, с. 22], утворює феномен самоврядування – влада, що збігається із суспільством, належить усьому суспільству, здійснюється ним безпосередньо або через утворювані ним представницькі органи в інтересах усіх його членів без створення будь-якого спеціального апарату втілення цієї влади, який був би над суспільством; тобто влада, що спирається на "силу авторитету", переконання, виховання й суспільний примус.

IV. Висновки

Отже, підсумовуючи викладене вище, значимо, що публічна самоврядна влада – вид публічної влади, яку самостійно й під свою відповідальність здійснюють територіальна громада та обрані нею самоврядні органи й посадові особи в межах чинного законодавства для вирішення питань місцевого значення в інтересах спільності у визначеному локально-просторовому вимірі. Зазначимо, що конституційне розмежування державної влади та місцевого самоврядування вказує на об'єктивне існування двох форм здійснення публічної влади в Україні – державної та самоврядної (муніципальної), для яких властиві як спільні ознаки, так і специфічні, суб'єктно-об'єктні та функціональні характеристики, дослідження яких розкриває їх зміст та сутність.

З'ясовано, що сутність публічної самоврядної влади, піднесення якої безумовно

пов'язано із розвитком муніципальних теорій, науковці трактують по-різному, що зумовило формування двох взаємопротилежних підходів, де представники одного стверджують, що це різновид державної влади, а інші – наполягають на публічній владі територіальних громад. Визначені два концептуально протилежні підходи зрівноважує інший – компромісний варіант, запропонований третьою групою дослідників, що визначає подвійну сутність влади (дуалістичність) місцевого самоврядування.

Обґрунтоване автором концептуальне положення базується на необхідності зміни конституційної норми (ст. 5) щодо здійснення влади органами державної та самоврядної влади (а не "місцевого самоврядування"), а також інституюванні останньої як самостійної складової інституту публічної влади, в контексті паритетності її до державної, та реалізації принципів децентралізації і субсидіарності. Розкриття сутності публічної самоврядної влади здійснено на основі використання різних підходів щодо трактування цього поняття, а також характеристики її структурно-функціональних та концептуально-атрибутивних параметрів. Інституціональний підхід розширює та систематизує значний спектр досліджень, як проведених, так і майбутніх, а також створює підґрунтя для запровадження нових і розвитку існуючих інститутів.

Література

1. Батанов О.В. Муніципальна влада в Україні: поняття, сутність та функції / О.В. Батанов // Проблеми формування добрососудного, належного місцевого самоврядування : зб. матеріалів і документів / [за ред. М. Пухтинського]. – К. : Атіка, 2008. – С. 240–250.
2. Бойцов В.Я. Система субъектов советского государственного права / В.Я. Бойцов. – Уфа : Башкиргиздат, 1976. – 160 с.
3. Вісник АН УРСР. – 1957. – Т. 1. – С. 18.
4. Григорян Л.А. Народовластие в СССР / Л.А. Григорян. – М. : Юридическая литература, 1972. – 295 с.
5. Григор'єв В.А. Становлення публічної самоврядної (муніципальної) влади в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.13 / В.А. Григор'єв ; Одеська нац. юрид. акад. – Одеса, 2002. – 18 с.
6. Дюги Л. Общество, личность и государство. Социальное право, индивидуальное право и преобразование государства / Л. Дюги. – СПб. : Изд-во Вестника Знания (В.В. Битнера), 1893. – С. 20.
7. Карбонье Ж. Юридическая социология : пер. с франц. / Ж. Карбонье. – М. : Прогресс, 1986. – 352 с.
8. Кейзеров Н.М. Власть и авторитет: Критика буржуазных теорий / Н.М. Кейзе-

- ров. – М. : Юридическая литература, 1973. – 264 с.
9. Корнієнко М.І. Муніципальне право України. Концептуальні та організаційно-правові питання : навч. посіб. / М.І. Корнієнко. – К. : Алерта, 2005. – 144 с.
 10. Лазор О.Д. Інституціоналізація публічної самоврядної влади в Україні : монографія / О.Д. Лазор. – Л. : ЛРІДУ НАДУ, 2009. – 440 с.
 11. Лазор О.Д. Конституційні засади організації влади в Україні : навч. посіб. / О.Д. Лазор, О.Я. Лазор, А.О. Чемерис. – К. : АМУ, 2006. – 333 с.
 12. Лазор О.Д. Малі міста Львівщини: комплексний аналіз / О.Д. Лазор // Ефективність держ. упр. : зб. наук. пр. ЛРІДУ. – 2003. – Вип. 3. – С. 237–244.
 13. Лазор О.Д. Стан та перспективи розвитку малих міст Львівщини / О.Д. Лазор, К.М. Бліщук, О.Я. Лазор // Управління сучасним містом. – 2001. – № 7/9 (3). – С. 132–135.
 14. Любченко П.М. Підсистеми публічної влади: правове регулювання їх взаємодії / П.М. Любченко // Проблеми законності : республ. міжвід. наук. зб. – Х. : Національна юридична академія України, 1998. – Вип. 34. – С. 38–42.
 15. Малиновський В.Я. Про природу та сутність муніципальної влади / В.Я. Малиновський // Вісник НАДУ. – 2005. – № 4. – С. 310–317.
 16. Маркс К. Сочинения : в 50 т / К. Маркс, Ф. Энгельс. – 2-е изд. – М. : Изд-во пол. лит. лит-ры, 1955. – Т. 4. – С. 297.
 17. Муніципальне право України : підручник / [В.Ф. Погорілко, О.Ф. Фрицький, М.О. Баймуратов та ін. ; за ред. В.Ф. Погорілка, О.Ф. Фрицького]. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 352 с.
 18. Об общинах земли Баден-Вюртемберг : Положение в редакции от 03.10.1983 г., измененное Законом от 23.07.1984 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.verfassungen.de/de/bw-gemeindeordnung83.htm>.
 19. Пастухов В.Б. Политическая власть в социалистическом обществе: сущность и облик (гносеологический аспект исследования) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / В.Б. Пастухов ; Киевский гос. ун-т им. Т.Г. Шевченка. – К., 1989. – 20 с.
 20. Полонська-Василенко Н. Історія України : в 2 т. / Н. Полонська-Василенко. – К. : Либідь, 1992. – Т. 1. – 588 с. – (Репринтне відтворення мюнхенського видання 1972–1976 рр.)
 21. Про Герб міста Львів : рішення Львівської міської Ради народних депутатів від 05.07.1990 р.
 22. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – Ст. 170.
 23. Про ратифікацію Європейської Хартії місцевого самоврядування : Закон України від 15.07.1997 р. № 452/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 38. – Ст. 249.
 24. Про утворення робочої групи з підготовки Статуту територіальної громади м. Львів : розпорядження Львівського міського голови від 04.09.2007 р. № 408.
 25. Словник української мови : в 11 т / [кол. авт. ; ред. І.С. Назарова, О.П. Петровська, Л.Г. Скрипник, Л.А. Юрчук]. – К. : Наукова думка, 1978. – Т. 9. – 918 с.
 26. Современная западная социология : словарь / [сост. Ю.Н. Давыдов и др.]. – М. : Политиздат, 1990. – 432 с.
 27. Теория государства и права / [под ред. проф. В.М. Корельского и проф. В.Д. Перевалова]. – 2-е изд., изм. и доп. – М. : НОРМА-ИНФРА-М, 2002. – 616 с.
 28. Теплюк М. Публічна влада в Україні: визначення поняття і конституційно-правова природа / М. Теплюк // Право України. – 2009. – № 5. – С. 6–22.
 29. Фарбер И.Е. Вопросы теории советского конституционного права / И.Е. Фарбер, В.А. Ржевский. – Саратов : Приволжское книжное изд-во, 1967. – Вып. 1. – 391 с.
 30. Чапала Г.В. Місьцеве самоврядування в системі публічної влади: теоретико-правовий аналіз : монографія / Г.В. Чапала. – Х. : Право, 2006. – 224 с.
 31. Черданцев А.Ф. Теория государства и права / А.Ф. Черданцев. – М. : Юрайт, 2000. – 422 с.
 32. Чиркин В.Е. Конституционное право: Россия и зарубежный опыт / В.Е. Чиркин. – М. : Зерцало, 1998. – 448 с.
 33. Чиркин В.Е. Публичная власть / В.Е. Чиркин. – М. : Юристъ, 2005. – 175 с.
 34. Юридична енциклопедія : в 6 т. – К. : Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1998. – Т. 1 : А–Г. – 672 с.
 35. Юридична енциклопедія : у 6 т. – К. : Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2003. – Т. 5 : П–С. – 736 с.
 36. Parsons T. Sociological Theory and Modern Society / T. Parsons. – N.Y. : Free Press, 1967. – P. 308.